

УДК 811.162.1'373.7:821.162.1-311.4 Tomasz Piątek

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ МОДИФІКАЦІЇ У ПРОЗІ ТОМАША ПЙОНТЕКА

Юлія СТЕФАНИШИН (ДІЛЬНА)

*Львівський національний університет ім. Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, e-mail: dilna_julia@ukr.net
Кафедра польської філології*

У статті досліджено фразеологічні модифікації у прозових творах польського письменника Томаша Пйонтека. З'ясовано кількісне співвідношення традиційних і нових одиниць, запропоновано класифікацію фразеологічних модифікацій з огляду на зміни у структурі, простежено вплив формальної трансформації нормативних фразеологізмів на їх значення.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна норма, фразеологічна інновація, фразеологічна модифікація.

Оновлення традиційних способів зображення дійсності шляхом свідомого модифікування усталених мовних конструкцій – одна з характерних ознак сучасної літератури. Сучасна польської проза не є винятком. Художнього ефекту, що має на меті в будь-який спосіб зацікавити читача, письменники досягають, зокрема, з допомогою різноманітних прийомів трансформації фразеологічних одиниць (ФО), а саме – вдаючись до фразеологічних інновацій*.

У цій статті аналізуються склад та функціонально-семантичний характер корпусу фразеологічних модифікацій, виявлених на сторінках прозових творів сучасного польського письменника Томаша Пйонтека. Під фразеологічною модифікацією розуміємо інновацію, що виникає внаслідок зміни структури фразеологізму, яка, своєю чергою, може вплинути на його значення. До модифікацій відносимо заміну компонента (компонентів) ФО, додавання компонента (компонентів), скорочення складу ФО, контамінацію, фразеологічний натяк, фразеологічну деривацію та т.зв. регулятивні інновації, що полягають у зміні словотвірної будови, граматичного значення числа чи виду компонента (компонентів) ФО або синтаксичної структури фразеологізму.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю подальшого розкриття потенціалу фразеологічних одиниць у тексті. Адже серед відомих у польському та вітчизняному мовознавстві праць, присвячених особливостям функціонування фразеологізмів у текстах різних стилів та жанрів, відсутнє комплексне дослідження фразеологічних інновацій на базі польської прози. Опрацювання матеріалу здійснюється, безперечно, з урахуванням

* Термін "фразеологічна інновація" у значенні „будь-яке відхилення від фразеологічної норми польської мови як сукупності апробованих польською мовною спільнотою фразеологізмів та правил щодо способу їх використання в текстах” використовуємо слідом за польськими фразеологами С. Бомбою, А. Пайдзінською, Я. Лібереком, Д. Бутглер, Г. Дзямською-Ленарт та ін. Українські та російські мовознавці зазвичай послуговуються іншими термінами, а саме: “модифікації ФО”, “структурно-семантичні трансформації фразеологізмів”, “індивідуально-авторські перетворення фразеологізмів”, “авторські видозміни у фразеології” та ін. “Фразеологічна інновація” – ширше поняття, що об'єднує всі свідомі й несвідомі структурні, семантичні чи структурно-семантичні зміни ФО, а також фразеологічні новотвори (якісно нові фразеологізми) та фразеологічні помилки.

наукових розвідок таких мовознавців-авторитетів у сфері фразеологічної інновації, як С. Бомба¹, А. Пайдзінська², Я. Ліберек³, Г. Дзямска-Ленарт⁴, Д. Буттлер⁵, В. Білоноженко, І. Гнатюк⁶, Л. Авксентьєв⁷, О. Кунін⁸, Я. Баран⁹, В. Мокієнко¹⁰, О. Молотков¹¹, О. Сербенська¹², В. Чабаненко¹³, А. Мамалига¹⁴, Л. Скрипник¹⁵, Б. Подгурська¹⁶, Н. Хороз¹⁷ та ін.

Джерельною базою для дослідження стали п'ять творів Т. Пйонтека, а саме: "Героїн"¹⁸ (H¹⁹), "Випадок Юстини"²⁰ (PJ), "Добрий чоловік"²¹ (DP), "Ньоньо"²² (N), "Благословенне століття"²³ (BW). Дослідження корпусу фразеологічних інновацій у доробку Томаша Пйонтека може здатись невинуватим, адже твори цього письменника, так би мовити, "програють" у репрезентативності в плані частотності послуговування фразеологією поряд з доробками інших польських авторів. Однак у структурі комплексного дослідження функціонування фразеологізмів та фразеологічних інновацій в сучасній польській прозі такий доробок знаходить своє місце. Адже важливою є не лише так звана кількісна, а й якісна репрезентативність – вона проявляється у специфіці, зокрема функціональній, фразеологічного фонду творів Т. Пйонтека і пов'язана, своєю чергою, з особливостями самої прози та творчої манери автора. На основі творів прозаїка досліджуємо одну з функцій фразеологізмів та фразеологічних модифікацій, зокрема, простежуємо здатність (разом з іншими мовними засобами) співтворити характерний *іронічно-саркастич-*

¹ Bąba S. *Frazeologia polska*. Poznań, 2009.

² Pajdzińska A. *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji*. Lublin, 1993.

³ Liberek J. *Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej*. Poznań, 1998.

⁴ Dziańska-Lenart G. *Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej*. Poznań, 2004.

⁵ Buttler D. *Polski dowcip językowy*. Warszawa, 2001.

⁶ Білоноженко В., Гнатюк І. *Функціональна та лексична розробка українських фразеологізмів*. Київ, 1989.

⁷ Авксентьєв Л. *Фразеология языка прозаических произведений Михаила Стельмаха: Автореф. дис. ... канд. филол. наук*. Харьков, 1969.

⁸ Кунин А. *Фразеология современного английского языка*. Москва, 1972.

⁹ Баран Я. *Основні питання загальної та німецької фразеології*. Львів, 1980.

¹⁰ Мокієнко В. *Славянская фразеология*. Москва, 1980.

¹¹ Молотков А. *Основы фразеологии русского языка*. Ленинград, 1977.

¹² Сербенська О. Трансформація фразеологічних одиниць у мові газети // *Вісник Львів. ун-ту. Серія журналістики*. 1978. Вип. 10. С. 72–77.

¹³ Чабаненко В. *Стилістичне увиразнення фразеологізмів // Українська мова та література в школі*. 1981. № 9. С. 60–62.

¹⁴ Мамалига А. *До питання про структурно-семантичні зміни фразеологізмів у мові газет (на матеріалі українських та російських газет) // Укр. мовознавство*. Вип. 1. Київ, 1973. С. 72–79.

¹⁵ Скрипник Л. *Фразеология української мови*. Київ, 1973.

¹⁶ Подгурська Б. *Приемы индивидуально-авторских трансформаций ФЕ в романах И. Ильфа и Е. Петрова "Двенадцать стульев" и "Золотой теленок" и способы их перевода на польский язык: Автореф. дис. ... канд. филол. наук*. Москва, 1990.

¹⁷ Хороз Н. *Трансформації фразеологізмів у текстах сучасних хорватських газет: Автореф. дис. ... канд. филол. наук*. Львів, 2008.

¹⁸ Piątek T. *Heroína*. Wołowiec, 2004.

¹⁹ H – аббревіатура назви твору польською мовою – „Heroína”. З допомогою аббревіатур ми покликатимемося на назви творів після кожної використаної цитати (аббревіатуру подаватимемо у дужках разом із номером сторінки, з котрої взято цитату).

²⁰ Piątek T. *Przypadek Justyny*. Wołowiec, 2004.

²¹ Piątek T. *Dobry pan*. Warszawa, 2005.

²² Piątek T. *Nionio*. Kraków, 2005.

²³ Piątek T. *Włogosławiony wiek*. Wołowiec, 2006.

ний стиль тексту. Варто відзначити характерний гумор автора, тяжіння до мовної гри та каламбуру.

Корпус фразеологізмів, сформований на основі творів Т. Пйонтека, налічує 290 стійких словосполучень. Інформацію про кількість ФО у кожному з досліджених творів та частоту послуговування фразеологізмами подаємо нижче у вигляді таблиці:

Твір	К-сть сторінок	К-сть ФО	Загальна к-сть сторінок	Загальна к-сть ФО	Середня к-сть ФО на 100 сторінок
Героїн	114	25	834	290	35
Випадок Юстини	149	37			
Благословенне століття	203	126			
Добрий чоловік	174	57			
Ньоньо	194	45			

Із 290 фразеологізмів 63 фразеологічні інновації демонструють 57 випадків модифікації структури ФО. Факт відхилення фразеологізму від фразеологічної норми сучасної польської мови, а отже, факт наявності чи відсутності в тексті фразеологічної модифікації, встановлювався на основі таких польських лексикографічних джерел, як “Фразеологічний словник польської мови” С. Скорупки²⁴, “Фразеологічний словник PWN” за редакцією А. Клошінської, А. Станкевич, Е. Соболя²⁵, “Інший словник польської мови PWN” за редакцією М. Банька²⁶.

Твір	Нормативні ФО	Інновації модифікації контекстні ін.*		Середня к-сть модифікацій на 100 сторінок
Героїн	227	63**		6
Випадок Юстини		57	26	
Благословенне століття				
Добрий чоловік				
Ньоньо				

Серед виявлених у прозі Т. Пйонтека фразеологічних модифікацій простежується виразна кількісна диспропорція між різними типами інновацій. Так, заміна та додавання компонента (компонентів) домінують серед прийомів перетворення структури традиційних ФО, оскільки становлять більше половини усіх виявлених фразеологічних модифікацій.

Для фразеології варіювання компонентів ФО не є рідкісним явищем. Однак нас цікавлять лише ті випадки заміни компонента ФО, що не передбачені фразеологічною нормою сучасної польської мови. **Заміна традиційного компонента** фразеологізму

²⁴ Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego: W 2 t. Warszawa, 1967.

²⁵ Słownik frazeologiczny PWN / Pod red. A. Kłosińskiej, A. Stankiewicz, E. Sobol. Warszawa, 2005.

²⁶ Inny słownik języka polskiego PWN / Pod red. M. Bańki: W 2 t. Warszawa, 2000.

* Серед фразеологічних інновацій, поряд із фразеологічними модифікаціями, виділяємо ще так звані контекстні інновації, що виникають в результаті зміни мінімального чи максимального контексту фразеологізму (структура ФО при цьому залишається незмінною). Однак через обмежений розмір наукової статті контекстні інновації не є об'єктом цієї наукової розвідки.

** Згідно з даними таблиці, сума фразеологічних модифікацій (57) та контекстних інновацій (26) на 20 одиниць перевищує вказану загальну кількість інновацій (63). Це пов'язано з тим, що серед фразеологізмів, що зазнали тих чи інших змін, є й інновації так званого мішаного типу, утворені внаслідок застосування кількох інноваційних прийомів, наприклад, додавання компонента та зміни словотвірної будови компонента, скорочення та заміни компонента тощо.

може бути обґрунтована або необґрунтована контекстом. Натомість, з огляду на характер системно-лінгвальних відношень між традиційним та нововведеним компонентом (субститутом), модифікації можна розділити на дві групи, в яких:

1) між заміненним компонентом та його субститутом простежується семантичний зв'язок (обидва елементи належать до одного семантичного поля, можуть, наприклад, бути синонімами, контекстними синонімами, антонімами чи різнитися експресивно-стилістичним забарвленням), наприклад:

*Bob Bonham należał do rodziny, która niegdyś bardzo bogata, teraz **jako tako** wiązała koniec z końcem, na tyle, aby wysłać syna do Whitehall School (BW 12) – порівн. ledwo, ledwie, z trudem wiązać koniec z końcem “жити дуже скромно, мати мало грошей на утримання”;*

*– Oczywiście, jeśli pan złamie naszą umowę, już nigdy pana nie obsłużę. Nie będę **maczał ręk** w pańskiej śmierci (H 75) – порівн. maczać w czymś palce “брати участь (зазвичай таємно) у якійсь брудній справі, спричинитися до чогось, що оцінюється негативно”;*

*– A twem przeznaczeniem jest to, że za chwilę **szeroko otworzysz gębę** ze zdumienia, bo właśnie ci mówię, że dziś po południu lecimy do Zurychu (BW 105) – порівн. (szeroko) otworzyć usta “здивуватися, бути враженим чимось”;*

2) між заміненним компонентом та його субститутом немає жодного семантичного зв'язку, наприклад:

– Możesz poobcinać im [karpioniom – Ю. Д.] głowy? Strasznie się przy tym zmachałam.

*– Zaraz powiedziałem i poczułem w środku coś ciepłego, choć może odrobinę drżącego. – **Karpik nie zajączek, nie ucieknie** (DP 34) – порівн. praca nie zając, nie ucieknie “відмовка від роботи, запрошення до відпочинку від роботи”;*

*– Jesteś **głupi jak kurwa**. Wiesz dlaczego, jak kurwa? Bo odkąd kurwa powiedziała mi kiedyś: “tysiąc złotych”, nie słyszałem podobnej bredni (PJ 53) – порівн. głupi jak but (z lewej nogi), jak noga stołowa (stołowe nogi) “дуже дурний, недоумкуватий”;*

– I jakie tu może być powiązanie?

– Jedno może być takie, że ona jest zła i ich wszystkich w jakiś sposób zabiła. Wtedy to dobro jest powiązane z tym złem w taki sposób, że stanowi kamuflaż.

– Proste jak drut.

*– **Proste jak chuj**. No, może nie twój (PJ 119) – порівн. coś jest proste jak drut “про щось очевидне, легке для зрозуміння”.*

Уживання субститута, пов'язаного з традиційним компонентом ФО певним семантичним зв'язком, по-різному впливає на значення фразеологізму-інновації. Заміна компонента *ledwo (ledwie, z trudem)* субститутом *jako tako* дещо меліорує значення ФО *ledwo wiązać koniec z końcem* “жити дуже скромно, мати мало грошей на утримання”.

Іншою є ситуація з фразеологічною інновацією *maczać w czymś ręce*. Звичайно, нема підстав стверджувати, що автор вдався до заміни традиційного компонента *palce* субститутом *ręce* свідомо, адже ця модифікація могла виникнути внаслідок незнання нормативного фразеологізму. Однак очевидним є факт, що результатом операції заміни іменного компонента зі значенням частини іменним компонентом із значенням цілого стало підсилення значення фразеологізму.

Заміна компонента фразеологізму його стилістичним синонімом спричиняє зміну експресивно-стилістичного забарвлення ФО. Як приклад такої інновації – *szeroko otworzyć gębę* “здивуватися, бути враженим чимось”, де новий компонент *gęba* є згрубілим, розмовним відповідником цілком нейтрального традиційного компонента *usta*.

Фразеологічні модифікації, в яких між заміненним компонентом та його субститутом немає жодного семантичного зв'язку, зазвичай, обґрунтовані контекстом, а їх уживання виправдане бажанням чи необхідністю якнайдалішого пристосування фразеологізму до

конкретної ситуації у творі. Так, заміна компонента *praca* у фразеологізмі *praca nie zajac, nie ucieknie* субститутом *karpik* мотивована метою “вписати” ФО в ситуацію, яку власне описує автор: адже герої твору збираються готувати коропа. Така заміна звичайно змінює значення фразеологізму, ба навіть спричиняє його часткову дефразеологізацію з огляду на очевидний семантичний зв’язок між субститутом *karpik* та компонентом ФО *zajaczek*. Крім того, фразеологізм є прикладом регулятивної фразеологічної інновації, адже відбулася зміна словотвірної будови компонента *zajac*: у тексті вжито його здрибнілу форму. У здрибнілій формі вжито також субститут *karpik*. Такі прийоми у прозі Т. Пйонтека непоодинокі, однак їх поява не мотивована контекстом, вона зумовлена, на нашу думку, прагненням досягти іронічного звучання тексту (детальніше про це йтиметься далі).

Порушення структур фразеологічних порівнянь *głupi jak but (z lewej nogi), jak noga stolowa (stolowe nogi)* та *coś jest proste jak drut* у наведених цитатах теж не випадкове. В обох випадках це підтверджується самими контекстами. Заміну компонента *but / stolowa noga* розмовно-вульгарним субститутом *kurwa* Т. Пйонтек пояснює у коментарі героя твору, що наведений у контексті безпосередньо після інновації. Натомість, у випадку інновації *coś jest proste jak chuj* заміна нейтрального компонента вульгарним субститутом відбулася після того, як у тексті вже було вжито традиційну ФО. Це знову ж таки свідчить про свідоме порушення автором фразеологічної норми польської мови, очевидно, з метою привернути увагу читача, передати агресивний характер твору з допомогою “екстремальних” мовних засобів. Слід зазначити, що у творах Томаша Пйонтека рідко вдається натрапити на фразеологічні модифікації меліоративного характеру, значно частіше зміни традиційної структури ФО мотивовані свідомим бажанням спричинити стилістичну деградацію фразеологізму.

Заміна традиційних компонентів фразеологізму субститутами, що, на перший погляд, мало чим відрізняються від традиційних, може стати причиною виникнення фразеологічних помилок чи необґрунтованих (найчастіше несвідомих) фразеологічних інновацій. Контексти, наведені нижче, ілюструють саме такі випадки:

– *Dobra wola, odwaga, upór, wiedza i zdolności. Wszystko upada w pył i proch* (BW 67) – порівн. *coś rozpadło się w pył, w proch* “щось значне та важливе перестало існувати, зникло без сліду”;

– *Nie tak, Miguel, nie tak – w ciemności rozległ się głos Chauvina. – Co się z tobą dzieje?*

Miguel nic nie odpowiedział. Potem syknął przez zęby:

– *Kiedy tak robisz, zabierasz mi dignidad* (BW 115) – порівн. *powiedzieć przez zęby* “сказати щось повільно, тихо і, переважно, зі злістю, роблячи між словами характерні паузи”.

У першому випадку відбулася заміна компонента *rozpaść się* фразеологізму *coś rozpadło się w pył, w proch* субститутом *upadać*. Таке перетворення відносно до категорії так званих невдалих модифікацій структури фразеологізму (термін С. Бомби²⁷) з двох причин. По-перше, на рівні фразеологічної норми польської мови цей фразеологізм вживається зі стрижневим дієслівним компонентом у доконаному виді. Отже, заміна цього компонента дієсловом недоконаного виду є порушенням фразеологічної норми польської мови. По-друге (і цей аргумент значно вагоміший за попередній), новий дієслівний компонент ні семантично, ні граматично не гармоніює з іншими компонентами ФО чи її найближчим оточенням. Згідно з даними “Іншого словника польської мови” за ред. М. Банька, дієслово *upadać* доцільно вживати у сполученні з іменниками на позначення осіб у контекстах *upadać ze zmęczenia lub z wyczerpania* “падати від втоми чи виснаження” або *upadać pod brzmieniem lub ciężarem trosk, smartwień, cierpień itd.* “падати під тягарем турбот, переживань, страждань тощо”²⁸. Як

²⁷ Bąba S. *Frazeologia polska*. Poznań, 2009. S. 104

²⁸ *Inny słownik języka polskiego PWN*. S. 918

бачимо, семантична структура дієслова *upadać* не передбачає елементу значення “розділитися на частини”, який характерний для нормативного компоненту *rozpaść się* (порівн. “Jeśli coś rozpadło się, to rozdzieliło się na części i uległo zniszczeniu”²⁹) і якого вимагають (як у семантичному, так і в граматичному плані) від стрижневого дієслівного компонента елементи *w pył i proch*.

У другому контексті у фразеологічній модифікації *syknać przez zęby* стрижневий дієслівний компонент є субститутом, вжитим замість традиційного компонента *powiedzieć*. Згідно з даними словника, *syknać* означає “сказати щось крізь затиснені зуби, часто зі злістю” (порівн. “Jeśli ktoś syknął, to powiedział coś przez zaciśnięte zęby, często ze złością”³⁰). Таким чином, семантична структура нового стрижневого компонента вже містить елемент значення “крізь зуби, зі злістю” і його введення у структуру фразеологізму замість нейтрального *mówić* спричиняє тавтологію, зайве нашарування ідентичних семантичних елементів у межах ФО.

Цікавим є приклад так званої максимальної лексичної субституції³¹, тобто такого перетворення структури традиційного фразеологізму, при якому заміні підлягають усі (або майже всі) компоненти. Структурна модель фразеологізму зберігається, наприклад:

– *Zasadniczo wierzę analizom naszych ludzi, ale chciałem to usłyszeć na własne uszy, choćby z jednych ust* (BW 104) – порівн. *zobaczyć kogoś, coś na własne oczy* “побачити когось, щось особисто”.

Денотативне значення фразеологізму змінюється: *usłyszeć na własne uszy* означає “почути щось особисто”, однак загальне сигніфікативне значення “переконатися у чомусь особисто” зберігається. Міцне закріплення ФО *zobaczyć kogoś, coś na własne oczy* у мовній свідомості допомагає читачеві розпізнати традиційний фразеологізм навіть за умови максимальної мобільності його лексичного складу.

Інновації-додавання утворюють другу за чисельністю групу фразеологічних модифікацій після інновацій-замін. У результаті додавання до структури традиційного фразеологізму нового компонента (компонентів) відбувається розширення лексичного складу ФО. Компонентами-поширювачами, слідом за В. Білоноженко та І. Гнатюк, вважаємо лише ті слова, які вступають у семантичні та граматичні зв'язки з компонентами ФО³².

Аналіз виявлених модифікацій показав, що усі фразеологізми, до складу яких входять нові компоненти, морфологічно співвідносяться з дієсловами. Залежно від позиції, яку у фразеологізмі займають вставлені компоненти, поширення поділяємо на препозитивні, інтерпозитивні та постпозитивні. Однак ця класифікація у випадку творів Томаша Пйонтека неактуальна, оскільки в прозі автора натрапляємо лише на випадки інтерпозитивного атрибутивного поширення (так звані вклинювання) іменного компонента ФО. Додане означення конкретизує фразеологізм, “прив'язує” його таким чином до опису конкретної ситуації чи героя у творі:

Na pewno lasciarono ogni speranza, stracili wszelką nadzieję, gdy po polaniu wodą ojciec wybuchnął brzydkim, cienkiem śmiechem i zażądał ręcznika (BW 46) – порівн. *wybuchnąć śmiechem* “раптово почати сильно сміятися”;

Inni przechodnie obrzucali go potępijącym wzrokiem, widząc, że rozmawia z prometejczykami (BW 72) – порівн. *obrzucić kogoś, coś wzrokiem* “оглянути когось, щось повністю, швидко, не залишаючи нічого поза увагою, але й не надто уважно”;

²⁹ Ibid. S. 488.

³⁰ Ibid. S. 724.

³¹ Такий термін пропонують українські мовознавці В. Білоноженко та І. Гнатюк. У працях польських мовознавців використовується термін „аналогічна конструкція” (związek analogiczny): див. *Pajdzińska A.* Frazеологізм jako tworzywo współczesnej poezji. Lublin, 1993. S. 134–141.

³² Білоноженко В., Гнатюк І. Функціональна та лексична розробка українських фразеологізмів. Київ, 1989. С. 120.

*Kiedy miała pięć dni, znaleziono ją na martwej matce. Leżała na niej i ciągle próbowała ssać pierś. Na szczęście sztywniejąca matka jeszcze nie wyziębiła się jeszcze na tyle, żeby wyziębło też dziecko. Z tej pierwszej przygody Justyna wyszła bez szwanku. No, bez fizycznego szwanku (PJ 69) – порівн. *wyjsć z czegoś bez szwanku* “не зазнати шкоди в ситуації загрози здоров’ю чи життю”.*

Таким чином, семантична структура модифікованих фразеологізмів поповнилася новими уточнюючими елементами значення: *wybuchnąć brzydkim, cienkim śmiechem* “раптово зайтися гидким тонким сміхом”; *obrzucić kogoś, coś wzrokiem* “оглянути когось, щось зневажливим поглядом”; *wyjsć z czegoś bez szwanku* “не зазнати фізичної шкоди в ситуації загрози здоров’ю чи життю”.

Іноді атрибутивний компонент-уточнення поряд з іменним компонентом фразеологізму допомагає авторові надати творові іронічного і навіть саркастичного звучання:

Nieco dalej plonące oczy wlepiat w Aleksandra plonący Czech (BW 27) – порівн. *wlepiac w kogoś, coś oczu* “вдивлятися у когось, щось з зацікавленням, увагою, захопленням”.

Спочатку читач сприймає поширювач у переносному значенні: *plonące oczy* “очі, що горять, напр. від радості, захоплення, здивування тощо”, однак повторення цього означення в постконтексті фразеологізму в поєднанні з іменником на позначення особи – *plonący Czech* “чех, що горить” дає зрозуміти, що прикметник *plonący* вжито в прямому значенні в обох випадках: очі чеха горіли, оскільки він сам горів.

Розширення фразеологізму через уведення до складу ФО означення з відповідним експресивним наповненням також може сприяти посиленню його значення:

Niestety psychologia od czterdziestu lat zeszła na całkowite manowce (PJ 58) – порівн. *zejść na manowce* “почати поводитись погано, безчесно”.

Серед фразеологічних інновацій-додавань виявлено лише один приклад постпозитивного атрибутивного поширення ФО: до іменного компоненту фразеологізму автор додає неузгоджене означення, яке стає дотепним уточненням до опису персонажа твору – росіянина:

– *Pan Kostikow ma specyficzne obyczaje. Cokolwiek rosyjskie. [...] Portfel pewnie będzie w wewnętrznej kieszeni żakietu. Jeśli nie, to szukaj go w szufladzie sekretarzyka. Pan Kostikow chyba nie będzie go chował zbyt głęboko, bo zwykle po kolacji pada na łóżko jak kłoda, jak kłoda zdrowego rosyjskiego dębu* (BW 64) – порівн. *padać jak kłoda* (156) “падати непритомно, тяжко, “відключатися”.

Усі інші типи фразеологічних модифікацій, а саме – скорочення складу ФО, контамінація, фразеологічний натяк, фразеологічна деривація та регулятивні інновації представлені поодинокими прикладами, а їх сума становить третину всіх фразеологічних модифікацій, виявлених у творах Томаша Пйонтека.

Так, явище **фразеологічної контамінації** представлене двома прикладами. Під контамінацією традиційно розуміємо схрещення двох чи кількох фразеологізмів, причому “умовою виникнення фразеологічної контамінації є наявність у вихідних ФО якоїсь спільної ознаки – семантичної чи/і формальної³³”. Таким чином, розрізняємо три типи фразеологічних контамінацій: контамінації з семантичним вузлом, формальним вузлом, семантичним та формальним вузлом. Виявлені нами приклади фразеологічних контамінацій представляють два останні з трьох названих типів:

– *Jaki szabas... Potrzebny był nam szabas jak dziura w głowie. Człowieku, myśmy mieli ważniejsze rzeczy na głowie, na tej głowie, niż szabas. Na głowie, bo wszystko na głowie stało* (BW 41) – порівн. *ktos (jest) potrzebny, coś (jest) potrzebne jak dziura w moście* “якась особа чи річ є зовсім непотрібною” + *mieć dziurę w głowie* “нічого не пам’ятати, не могли собі чогось пригадати”;

³³ *Dziamska-Lenart G.* Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej. Poznań, 2004. S. 54.

Jest przecież katolickie stowarzyszenie PAX, które współpracuje z władzą, a równocześnie próbuje nasycić Kościół i kulturę katolicką treściami narodowymi. Pracują tam wypróbowani działacze narodowo-radykalni, prawicowi, mówilo się, że faszyzujący nawet... I co? Księża i ludzie kościelni, chociaż też prawicowi, traktują ich jak morowe powietrze, z daleka ich obchodzą jak wszy, jak pluskwy! (N 95) – порівн. *traktować kogoś jak powietrze* “не звертати на когось уваги, бути байдужим” + *unikać kogoś, czegoś jak morowego powietrza* “ретельно когось, чогось уникати”.

У першому випадку контамінація *coś jest potrzebne jak dziura w głowie* виникла в результаті схрещення фразеологізмів *ktoś (jest) potrzebny, coś (jest) potrzebne jak dziura w moście* “якась особа чи річ є зовсім непотрібною” та *mieć dziurę w głowie* “нічого не пам’ятати, не могли собі чогось пригадати”. Вихідні фразеологізми мають різні значення (хоча негативне смислове навантаження – однакове для обох ФО) та різну синтаксичну будову, але містять спільний іменний компонент *dziura*. Отже, в цьому випадку можемо говорити про контамінацію з формальним вузлом. Значення фразеологічної інновації покривається зі значенням першої вихідної ФО: фразеологізм *coś jest potrzebne jak dziura w głowie* означає “якась річ є зовсім непотрібною”. Адже “дірка в голові”, тобто схильність до забудькуватості – така ж неприємна перспектива, як і дірка в мості, через яку не можна по ньому проїхати.

У другому контексті також натрапляємо на інноваційне фразеологічне порівняння: контамінація *traktować kogoś jak morowe powietrze* виникла внаслідок схрещення фразеологізмів *traktować kogoś jak powietrze* “не звертати на когось уваги, бути байдужим” та *unikać kogoś, czegoś jak morowego powietrza* “ретельно когось, чогось уникати”. Вихідні ФО мають подібну синтаксичну будову, спільний іменний компонент *powietrze* та спільний елемент у семантичній структурі, а саме “не мати з кимось/чимось жодного контакту”. Значення фразеологічної контамінації покривається із значенням другого вихідного фразеологізму: *traktować kogoś jak morowe powietrze* означає “ретельно когось уникати”.

Скорочення компонентного складу ФО у творах Т. Пйонтека трапляється вкрай рідко і зазвичай супроводжується іншими інноваційними прийомами. Так, у наступній цитаті фразеологічна інновація виникла в результаті заміни дієслівного компонента, атрибутивного поширення іменного компонента, зміни іменного компонента у категорії числа та усічення кінцевого компонента ФО – так званої апокопи:

– *Nie płacz, – powiedziała sztywno, ale życzliwie. – Rozumiem, że mogę cię powitać w szeregach żołnierzy wiary.*

Aleksander jeszcze nie wiedział, nie rozumiał dlaczego, ale poczuł, że ogromne, stucetnarowe ciężary, do których już zaczął się przyzwyczajać, nagle zniknęły (BW 92) – порівн. *ciężar spadł komuś z serca* “хтось відчув емоційне полегшення, позбувся переживань”.

Подвійне атрибутивне поширення іменного компонента та зміна цього компонента у категорії числа спричинили очевидне посилення значення ФО. Своєю чергою, скорочення складу фразеологізму стало можливе завдяки особливостям багатоконечної структури ФО. Адже лексичний склад фразеологізму, окрім обов’язкових компонентів, містить також додаткові, факультативні елементи³⁴. Обов’язковими є ті компоненти, яких достатньо для того, аби розпізнати ФО в контексті. Участь факультативних компонентів у процесі розпізнавання значно менша, тому їх відсутність у тексті не ускладнює ідентифікації фразеологізму. Таким чином, у наведеному вище прикладі фразеологічної модифікації відбулося скорочення кінцевого факультативного компонента *z serca* зі збереженням обов’язкових компонентів – семантичного стрижня ФО. Скорочення компонентного складу фразеологізму додатково мотивоване заміною дієслівного компонента *spadły* субститутом *zniknęły*: нормативний компонент найчастіше вимагає після себе обставини місця, натомість, субститут – ні.

³⁴ *Dziamka-Lenart G. Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej. Poznań, 2004. S. 67.*

Регулятивні інновації у прозі Томаша Пйонтека представлені одним прикладом зміни іменного компонента ФО у категорії числа для посилення значення фразеологізму (що інновацію ми шойно розглянули) та кількома прикладами зміни словотвірної будови іменного компонента ФО, а саме – утворення здрібнілої форми з метою надання текстові іронічного звучання. Ці зміни завжди супроводжуються іншими інноваційними прийомами. Наприклад:

„*Skurwysynek*” – *pomyślałem*.

– *Proszę księdza... – zamiast tego powiedziałem głośno, ale on nie dał mi dokończyć.*

„*Nie skurwysynek, tylko wariatuńcio*” – *pomyślałem*. “*Sam pedalek, i to taki, któremu celibacik na móżdżek się rzucił*” (DP 121) – порівн. *komuś rzuciło się na mózg* “хтось втратив розум, поводитья як божевільний”.

Іронія тексту – очевидна: вживання здрібнених форм в межах фразеологізму із загальним негативним значенням та в оточенні пейоративної лексики (знову ж таки у здрібненій формі, порівн. *skurwysynek, wariatuńcio*) спонукає читача інтерпретувати текст саме таким чином.

Зміну словотвірної будови іменного компонента фразеологізму спостерігаємо і в наступній цитаті, однак основним інноваційним прийомом у цьому випадку є **фразеологічна деривація**. Наприклад:

– *Cześć, to ja – zacząłem rzeško. – To ja, twój zegar biologiczny. – Pragnąłem wywołać mu mróweczki wzdłuż kręgosłupa, ale mówiąc to, sam je poczułem, i to tak, że musiałem kucnąć, nagi, ze słuchawką na dywanie* (H 12) – порівн. *mrówki chodzą komuś po plecach* а) “хтось дуже тремтить, відчуває трем у кістках, спині”, б) “хтось дуже боїться”.

Під фразеологічною деривацією розуміємо процес творення похідної ФО на базі вже існуючої, причому значення вихідного фразеологізму та деривату мотивуються однією і тією ж ситуацією, а їхній лексичний склад – подібний. Результатом так званої синтаксичної деривації є інновація, яка зберігає значення вихідного фразеологізму, але змінює синтаксичну функцію. Натомість, наслідком семантичної деривації є нова ФО з такою ж синтаксичною функцією, що й вихідний фразеологізм, але зі змінами в семантичній структурі³⁵.

У наведеній вище цитаті багатозначний фразеологізм *mrówki chodzą komuś po plecach* трансформовано у фразеологічну модифікацію *wywołać komuś mróweczki wzdłuż kręgosłupa*. Тут відбулась заміна кінцевого компонента фразеологізму (*po plecach – wzdłuż kręgosłupa*) та модифікація словотвірної будови іменного компонента (*mrówki – mróweczki*), які несуттєво порушили семантичну структуру ФО. Зміну значення фразеологізму спричинила саме фразеологічна деривація. Якщо традиційна ФО реалізує себе у контексті *mrówki chodzą X po plecach*, то у випадку інновації схему змінено: *Y wywołuje X mróweczki wzdłuż kręgosłupa*. На семантичному рівні зміна виглядає так: норм. “X дуже боїться” – іннов. “Y спричиняється до того, що X відчуває страх”. Такий тип деривації, при якому семантична структура деривату набуває змісту “спричинитися до наявності чи відсутності стану речей, про який інформує нормативна ФО”, польський дослідник А.М. Левицький називає каутивізацією (*kautywizacja*)³⁶.

У наведеній цитаті автор двічі вдається до процесу деривації одного й того ж фразеологізму (порівн. друга частина речення: *...ale mówiąc to, sam je [mróweczki] poczułem, i to tak, że musiałem kucnąć, nagi, ze słuchawką na dywanie*). Якщо у першому випадку контекст свідчив про те, що дериват утворено від ФО *mrówki chodzą komuś po plecach* у значенні “хтось дуже боїться” (герой хотів налякати того, до кого телефонував), то у цьому випадку прихований у контексті дериват *poczuć mróweczki wzdłuż kręgosłupa*

³⁵ Lewicki A.M. Relacyjna siatka derywacyjny jako czynnik onomazjologicznego opisu frazeologicznego // Problemy frazeologii europejskiej. 1996. № 1. S. 9.

³⁶ Ibid. S. 12.

походить від того ж вихідного фразеологізму, але в значенні а) “хтось дуже тремтить, відчуває трем у кістках, спині”. Про це, знову ж таки, свідчить контекст: “...*musiałem kucnąć, nagi...*” (герой почав тремтіти від холоду, оскільки був роздягнений). Зміни, що відбулися внаслідок деривації, можна проілюструвати у вигляді такої схеми: *mrówki chodzą X po plecach* “X тремтить від холоду” – *X poczuł mróweczki wzdłuż kręgosłupa* “X почав тремтіти від холоду”. Тип деривації, при якому дериват окреслює початок стану речей, що про нього йдеться в нормативній ФО, А.М. Левицький називає інгресивізацією (*ingresywizacja*³⁷).

Досліджені нами приклади модифікацій фразеологізмів демонструють одну з найскравіших ознак стилю Томаша Пйонтека – прагнення позбутись шаблонності на всіх рівнях нарації, не дати читачеві найменшого шансу легко вникнути в задум автора. Незважаючи на те, що автор доволі рідко послуговується фразеологізмами, у групі фразеологічних модифікацій виявлено майже всі типи порушень фразеологічної норми сучасної польської мови – заміну компонента (компонентів) ФО, додавання компонента (компонентів), скорочення складу ФО, контамінацію, фразеологічну деривацію, регулятивні інновації та фразеологічні помилки.

³⁷ Ibid. S. 12.

**THE PHRASEOLOGICAL MODIFICATIONS
IN THE PROSE OF TOMASZ PIĄTEK****Yuliya STEFANYSZYN (DIL'NA)**

*L'viv Ivan Franko National University
1, Universytets'ka Str., L'viv, 79000, e-mail: dilna_julia@ukr.net
The Polish Philology Department*

The article is dedicated to the study of phraseological modifications on the basis of novels of the Polish writer Tomasz Piątek. An amount of the canonical and new phraseological units is established, the classification of phraseological modifications is made and changes the meaning of the phraseological innovations is found out.

Key words: phraseologism, phraseological norm, phraseological innovation, phraseological modification.

**ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ МОДИФИКАЦИИ
В ПРОЗЕ ТОМАША ПЬЕНТЕКА****Юлия СТЕФАНЫШЫН (ДИЛЬНА)**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, e-mail: dilna_julia@ukr.net
Кафедра польской филологии*

В статье проанализированы фразеологические модификации в прозаических произведениях польского писателя Томаша Пьентека. Установлено количественное соотношение традиционных и новых единиц, предложено классификацию фразеологических модификаций с учетом изменений в структуре фразеологизмов, сделано выводы о том, как формальная трансформация нормативных фразеологизмов повлияла на их значение.

Ключевые слова: фразеологизм, фразеологическая норма, фразеологическая инновация, фразеологическая инновация.

Стаття надійшла до редколегії 26.03.2012.
Прийнята до друку 27.04.2012.